

GYÓGYSZERÉSZETTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Gyógyszerészet 43. 451–452. 1999.

Új adatok az első nagyváradai gyógyszerterek megjelenéséről

Budaházy István

A szerző három jelentős, az első nagyváradai gyógyszerter alapítására és az első gyógyszerész működésére vonatkozó időpontra hívja fel a figyelmet és mutatja be illetve kommentálja az azokra vonatkozó legújabb adatokat. Az első részben az eddig legrégebbinek tartott Arany Kereszt patika alapítási éve körül megfogalmazott régebbi és újabb álláspontokat értékeli. A második rész egy eddig alig ismert illetve elfelejtett, a pre-montreai rend tulajdonában, már az 1730-as években működő gyógyszerter működését bizonyítja. A harmadik részben ismerteti az adatot, amely szerint már 1408 előtt bizonyíthatóan élt Váradon egy Márk nevű „apothekárius”. Márk gyógyszerész és feltehetően patikájának működése mintegy száz évvel megelőzi az eddigi ismeretek szerint Erdélyben és egész Romániában legelső nagyszabású gyógyszerter működését.

Az utóbbi években újabb adatok és álláspontok váltak ismertté az első nagyváradai gyógyszerterek megjelenéséről és működéséről. Jelen dolgozat céljaul tűzte ki ezek ismertetését és következtetések bemutatását.

I.

Hosszú évtizedeken át az 1742-es esztendő dokumentált és elfogadott időpontja volt Nagyvárad első gyógyszerterára az *Arany Kereszt* létezésének. Anélkül, hogy ezt az évszámot kétségbe vonnák *Rothschneck* [1] és később *Orient* [2] elfogadták azt a feltevést, hogy ez a patika működött volna már az 1670–1680-as években. Ennek bizonyítására nem hoztak fel tényleges adatot.

A kor történelmi körülményeit vizsgálva nem zárhatjuk ki a patika működését. Az említett időszak Várad török uralom alatt töltött évtizedeire (1660–1692) esik, amikor *Borcea* szerint „Várad kereskedelmi élete rendkívüli virágzást ismert. A népes török helyőrségnek a legkülönbözőbb árukra volt szüksége és arra a lehetőségre, hogy a portyák alkalmával rabolt javakat átválthassák. Az egész török birodalomból, sőt Távol-Keletről is jöttek ide kereskedők a legváltozatosabb árukkal” [3]. Tudva, hogy az azidőtájt használt *materia medica* jelentős része is Keletről (India, Arábia, Kína stb.) származott, nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy egy vándor patikus működött Váradon, vagy akár le is telepedhetett itt. A városnak ez a virágzó gazdasági élete 1691 nyaráig tartott, amikor az osztrák seregek megkezdték előkészíteni a vár ostromát. A város a felszabadulásakor (1692. június) siralmas állapotban volt. „Az ostrom elűzte a város lakosságát” és „amikor Várad elesett (...) minden bizonnyal legnagyobb részt le volt rombolva” [4]. „Az 1692-es ostrom üszkös romhalmazzá tette” a várost [6]. Egy 1692-ből származó, a vártól legtávolabb fekvő városrésze – Olaszira – vonatkozó jelentés szerint az ostrom után ott még állt 114 ház, de azokból csak 21 volt lakható. A másik két városrészben – Velencében és Váradon – nem lehetett találni egyetlen ép házat sem [5]. Ilyen körülmények között, amikor „a várost tömegesen hagyta el a lakosság és elsősorban annak a kereskedelemben és termelésben tevékeny része”

[8], még ha eddig működött volna is egy gyógyszerter, annak tevékenységét minden bizonnyal felfüggesztették, a gyógyszerész elmenekült, elköltözött. Véleményem szerint ha létezett is a hipotetikus gyógyszerter, ez nem lehetett a jogelődje a későbbi *Arany Kereszt*nek.

Az 1742. évvel, mint egyesek által alapítási évként kezelt dátummal szemben *Mermeze* többször is kifejezte fenntartásait [1, 18]. Véleményét adatokkal támasztotta alá – még ha azok közvetettek is –, hogy az *Aranykereszt* korábbi létezését bizonyítsa. Az egyik bizonyíték az a levéltári dokumentum, amiből megtudjuk, hogy *Csáki Miklós* római katolikus püspök a város központjában telket és épületeket vásárolt a görög rítusú katolikusok számára „*a patika szomszédságában*”. Noha a különböző források 1734-re [1, 18] illetve 1739-re [7] datálják az írást, teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy ugyanazon adás-vételről van szó: ezen a területen épült fel és áll ma is a görög katolikus egyház püspöki palotája, székesegyháza és iskolája. Ezek szerint legkésőbb 1734/1739-ben már működött a gyógyszerter. Egy másik dokumentum az az 1742-ből származó kérvény, amelyben az *Arany Kereszt* tulajdonosa *Stacho János* nemesi oklevelet kér a várostól „*szolgáltatáiért, amit a közösségnek tett gyógyszerterára által*”. Ahhoz pedig, hogy ezt kérhesse, már hosszú ideje kellett szolgálnia a várost. Mindezek alapján *Mermeze* szerint a patika alapítási éve 1720 körülre tehető [1, 18]. Ugyanezt az évet jelöli meg *Lipán* is gyógyszerésztörténeti adat-tárában [19].

II.

Az 1932 szeptemberében elhangzott, majd írásban is megjelent előadásában *Orient Gyula* említést tesz a pre-montreai rend váradai gyógyszerteréről, ílymódon: „*a pre-montreiek 1730-ban átköltöztek abba az épületbe, amely a mai Park szálló helyén volt. Az új otthonban részben lelkipásztorkodással, részben pedig a történelmi feljegyzések szerint, a kezelésükben lévő gyógyszerter révén az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlásával kezdték meg újból áldásos működésüket*” [10]. Ez az adat évtizedekig lap-pangott. Egyetlen, a váradai gyógyszerészet történetével,

eredetével foglalkozó közleményben nem találtam rá utalást. Végül az 1996-ban megjelent *A Nagyvárad-i premontrai öregdiákok emlékkönyvé*-ben találtam Orient közlését megerősítő adatot [11]. Ebben *Hutyra G. Zoltán* bemutatja *Telepi Sándor Marcell*, néhai premontrai kanonok és gimnáziumi tanár kéziratát, amelyben a rend *Historia Domusát* dolgozta fel. Ebből megtudhatjuk, hogy a Várad-Olasziban felépített adminisztrátori ház „egy részében már 1737-ben működött a gyógyszerár”. Mivel a két szerző két különböző forrásból vette az adatokat, így ezek igazolják, megerősítik egymást, bizonyítva, hogy a 18. sz. első harmadának végén ez a gyógyszerár is működött már.

Így Szeben, Brassó és Kolozsvár után Várad a negyedik város Erdélyben, ahol ebben az időben már két gyógyszerár működött [20, 16, 13].

III.

Az utóbbi időben igen jelentős adat bukkant fel az első várad-i gyógyszerész, jóval az előbbieken említett 18. sz.-i időpontok előtti működésére vonatkozóan. Szükséges megemlíteni, hogy Nagyvárad történelmére vonatkozó helyi írásos dokumentumok az 1660. évi ostrom, majd a több mint három évtizednyi török uralom alatt teljesen megsemmisültek. Így a város alapítása (1092) és a török iga alól való felszabadulása (1692) közötti történelmét a kutatók közvetett vagy máshol fellelhető forrásokból rekonstruálták. Várad művelődéstörténeti adatait gyűjtötte egybe *Bálint István János* [14]. Az általa szerkesztett *Boldog Várad c.* kötetben közli az 1000–1660 közötti időszak legfontosabb eseményeit. A 773. oldalán közli, hogy „1408 június 5. XII. Gergely pápa (...) és Márk várad-i apothecarius (gyógyszerész, patikus) özvegyének gyóntatónválasztási engedélyt ad.”

Az adattár igényes, tudományos jellege nem enged semmi kételyt a fenti információ hitelességével kapcsolatban. Az adat – a tartalmából következtethetően – vatikáni irattári forrásból származhat. Igen jelentős, hogy maga *Bálint* jegyzi meg az apothecarius szó mellett „(gyógyszerész, patikus)”. Ezzel megelőzi annak esetleges félreértését, félremagyarázását, amiről *Zolnay* így ír: „*Patikáros (lat. apothecarius) 1465-ben még családnév. E névvel – patikus, patikáros – nemcsak a modern értelemben vett gyógyszerészt illették; így nevezték a fűszer-számokkal, papírral, viasszal, sőt olykor még a szövettel kereskedő kalmárt is*” [15].

Így Márk a második névszerint ismert patikus, aki mintegy száz évvel később működött, mint az 1303-ból ismert „*Petrus phisicus et apothecarius Budensis*” [17, 21]. Ezáltal Várad jelentős helyet foglalhat el a magyar gyógyszerészet történelmében. Ugyanakkor, ha elfogadjuk azt az igen valószínű feltevést, hogy Márknak patikája is volt, akkor az a mai Erdély, sőt egész Románia területén az első gyógyszerár volt. Ez közel száz évvel megelőzi az 1494-ben már működő (de annál régebbi) és mindaddig legrégebbinek számító nagyszebeni *Fekete Sashoz* címzett patikát [16, 20, 13].

Reméljük, a fenti adatok bizonyító erővel hatnak a reneszánsz és barokk Várad jelentőségére, a gyógyszerészet terén is. Ez is megerősíti azt a pozitív képet, ami az évszázadok alatt alakult ki erről a szellemi, kulturális és civilizációs szempontból egyaránt kiemelkedő városról.

IRODALOM

1. *Mermeze, Gh.*: 250 ani de la atestarea documtară a primei farmaciei orădene. (kézirat). – 2. *Orient Gy.*: Az erdélyi és bánati gyógyszerészet története. Kolozsvár, 1926. 161. o. – 3. *Borcea, L., Gorun, Gh. (szerk.)*: Istoria oraşului Oradea. Cogito kiadó, Oradea, 1995. 153. o. – 4. *Ib.* 158 o. – 5. *Ib.* 159. o. – 6. *Szánthó J.*: Szent László városa – Várad. Castrum kiadó, Sepsiszentgyörgy, 1992. 16 o. – 7. *Borcea, L., Gorun, Gh. (szerk.)*: Istoria oraşului Oradea. Cogito kiadó, Oradea, 1995. 185. o. – 8. *Ib.* 173. o. – 9. *Ib.* 440. o. – 10. *Orient Gy.*: A szerzetes- és orvos-papok kórházainak és gyógyszerárainak keletkezése Erdélyben. Kolozsvár, 1933. 12. o. – 11. *Hutyra G., Z. (szerk.)*: A nagyvárad-i premontrai öregdiákok emlékkönyve. Nagyvárad, 1996. 36. o. – 12. *Szántó J.*: Szent László városa – Várad. Castrum kiadó, Sepsiszentgyörgy, 1992. 24. o. – 13. *Cotrău, M.*: Medicamentul de-a lungul vremii. Apollónia kiadó, Iaşi, 1995. 97. o. – 14. *Bálint I. J. (szerk.)*: Bolgog Várad. Héttorony Kiadó, Budapest, 1992. 773. o. – 15. *Zolnay L.*: Kincses Magyarország. Magvető kiadó, Budapest, 1977. 144. o. – 16. *Izsák, S.*: Farmacia de-a lungul seacelor. Tudományos és enciklopédikus kiadó, Bukarest, 1979. 131. o. – 17. *Nékám Lajosné*: Régi magyar patikák. 2. kiadás. Corvina, Budapest, 1971. 7. o. – 18. *Mermeze, Gh.*: Inceputurile farmaciei orădene. (kézirat). – 19. *Rácz G.*: Gyógyszerészet 36. 719 (1992) (ref.). – 20. *Orient Gy.*: Az erdélyi és bánati gyógyszerészet története. Kolozsvár, 1926. 149 és 189 o. – 21. *Képek a gyógyítás múltjából*, 3. kiadás. Budapest, 1994. 68 o.

1. Budaházy: *New data about the establishment of the first pharmacies at Nagyvárad*

Author calls attention to three moments concerning the establishment of the first pharmacy at Nagyvárad as well as the practising of the first pharmacist. A presentation and commentary is given on the latest data regarding this matter.

In the first part an evaluation is given on the old and new viewpoints concerning the year of establishment of “Arany Kereszt” pharmacy allegedly the most ancient one.

The second part proves the operation of a pharmacy in the 1730-ties belonging to the Premonstratensian order, but forgotten up to now.

According to the third part it is provable that before 1408 an “apothekary” lived already at Nagyvárad. The pharmacist Márk and presumably the operation of his pharmacy existed about one hundred years earlier as the pharmacy at Nagyszeben being held as the first one in Transylvania and in the whole Roumania according to our information so far.

1. Budaházy: *Novaj datumoj pri la estigo de la unuaj apotekoj en urbo Oradea (Rumanio)*

La aŭtoro atentigas pri tri gravaj tempopunktoj de la farmacia historio de urbo Oradea (Rumanio). Li prezentas kaj komentarias la plej novajn datumojn, koncernej je la unuaj apotekoj el la urbo. En la unua parto la aŭtoro pritraktas la malnovajn kaj novajn vidpunktojn, rilataj al apoteko *La Ora Kruco*, konsiderata ĝis nun la unua el la urbo. La dua parto rilatas al la apoteko, funkcia jam dum la tridekaj jaroj de la 18-a j. e., kiel proprajo de la eklezia ordeno *premontré*. La “spuroj” de la esto de tio ĉi apoteko estis kvazaŭ nekonataj kaj forgesitaj tra la jardekoj. La tria parto konatigas tiun datumon, kiu atestas, ke jam antaŭ la jaro 1408 en urbo Oradea vivis apotekisto nomata Márk. La ekzistado de apotekisto Márk kaj de lia supozebla apoteko antaŭas kun c. cent jaroj la ĝis nun atestatan unuan apotekon el Rumanio, en urbo Sibiu.